

Aušra Maslauskaitė

Tarpusavio santykių kokybė Lietuvos šeimose

Santrauka. Straipsnio tikslas – įvertinti tarpusavio santykių (partnerystės) kokybę Lietuvos šeimose bei aptarti jos įtaką šeimos gyvenimo kokybei. Partnerystė matuojama adaptuota ir užsienio šeimos tyrimuose plačiai taikoma „Pasitenkinimo partneryste skale“ (EMS), o šeimos gyvenimo kokybės analizė sutelkta į partnerių emocinio artumo, poros konfliktiškumo lygmenis, vaidmenų modelio bei vertybinių nuostatų dėl partnerystės formos tyrimą.

Viena pagrindinių šeimos funkcijų šiuolaikinėje visuomenėje – psichologinių ir emocinių poreikių tenkinimas. Būtent šios funkcijos sustiprėjimas yra vienas kertinių šiuolaikinės šeimos bruožų. Šeima individui ir visuomenei dabarties pasaulyje svarbi kaip intymumo erdvė, kurioje žmogus gali bent laikinai pasprukti nuo socialinio pasaulio įtampų, tempo, anonimiškumo. Ir net jei ciniškas sociologas šią priebėgą pagrįstai gali vadinti iliuzija (nes juk niekas negali išsprūsti iš sociumo kontrolės), tai paprastam žmogui šeima išlieka vienintelė vieta, kurioje jis tiki esąs įvairiapusiškesnis ir todėl tikresnis *aš* nei tas, kuris dalyvauja profesinėje ar socialinėje veikloje.

Nors žinojimas apie šeimos psichologinės ir emocinės funkcijų svarbą yra vadovėlinė tiesa, jos empiriniam tikrinimui (bent jau Lietuvoje) nėra skiriamas pakankamas dėmesys. Šio straipsnio tikslas – bent iš dalies užpildyti šią spragą ir atskleisti, kiek Lietuvos šeima išpildo šiuolaikinės visuomenės jai skirtas psichologines ir emocines funkcijas. Kitaip tariant, pagrindinis straipsnį organizuojantis klausimas: kokia yra tarpusavio santykių kokybė Lietuvos šeimose?

Pasirinkta tyrimo perspektyva yra aktuali dėl dviejų priežasčių. Pirma, ji įgalina įvertinti ne-

atitikimą tarp kultūroje egzistuojančių, su šeima siejamų lūkesčių ir realios šeimų gyvenimo kokybės. Kaip rodo tyrimai, kokybiški tarpusavio santykiai Lietuvos gyventojams yra viena svarbiausių gyvenimo vertybių (Stankūnienė ir kt. 2003; 122), tad pagrįsta kelti klausimą: kiek šios viltys realizuojamos šeiminiame gyvenime kasdienybėje?

Antra, tarpusavio santykių kokybė turi lemiamos įtakos lyčių lygybei pirmiausia šeimoje, o taip pat ir visuomenėje, todėl atidesnė partnerystės šeimoje analizė leis įvertinti ir lyčių padėties kaitos šansus Lietuvoje. Antrasis šio straipsnio aktualumą pagrindžiantis motyvas reikalautų eksplicitinio paaiškinimo. Ilgą laiką Vakaruose buvo manyta (o Lietuvoje, atrodo, ir dabar manoma), kad lyčių santykis šeimoje keisis moterų naudai, jei moterims bus atvertos platesnės struktūrinės galimybės, jei jos bus įgalintos aktyviau dalyvauti profesinėje ir visuomeninėje veikloje. Tačiau, kaip rodo užsienio tyrimai, moterų profesinis darbas nepakeitė jų padėties šeimoje, dirbančios moterys daugiau apkrautos namų ūkio darbais nei dirbantys vyrai; ir nors situacija per keletą praėjusių dešimtmečių šiek tiek keitėsi, moterų padėtis – žymiai nepalankesnė (Warner

1986, Thompson, Walker 1989, Steil 1997, Zimmerman, Haddock 2003).

Ši situacija užsienio šalių mokslininkus priverė atsigręžti į šeimą ir nagrinėti ją kaip simbolinę socialinės lyčių santykių reprodukcijos erdvę. Šeimoje atkuriamos ir perduodamos pamatinės mąstymo ir veiksmų struktūros, kurios išaldo arba transformuoja socialinį lyčių kontraktą ne tik šeimoje, bet ir visuomenėje. Tarpusavio santykiams šiame socialinės reprodukcijos cikle tenka išskirtinis vaidmuo. Intymumas, sukuriamas kokybiškuose tarpusavio santykiuose, turi galią demokratizuoti lyčių santykius ir perkelti šią santykių kokybę į kitas socialinio gyvenimo sritis (Giddens 1992). Šeimos tyrimai rodo, kad tarpusavio santykių kokybė susijusi su vaidmenų pasiskirstymu šeimoje. Kokybiškesni tarpusavio ryšiai skatina partnerius tolygiau dalintis šeimines užduotis, o vaidmenų simetrija turi įtakos pozityvesniam tarpusavio santykių vertinimui (Shelton, John 1996; Stevens, Kiger, Ridley 2001). Savo ruožtu tolygesnis vaidmenų pasiskirstymas šeimoje turi pozityvių pasekmių moterų dalyvavimui profesinėje veikloje, derina šeimos ir darbo santykius.

Užbaigiant įvadinę straipsnio dalį išsakyti nos kelios metodologinės pastabos. Straipsnis parengtas naudojant reprezentatyvaus sociologinio tyrimo duomenis, kuriame pasitenkinimas tarpusavio santykiais matuotas autorei adaptavus „Pasitenkinimo santuoka skalę“ (*ENRICH Marital Satisfaction (EMS) Scale*). Ši skalė sukurta D. H. Olson ir B. J. Flowers kaip sutrumpintas, pagrįstas ir patikimas „Pasitenkinimo santuoka inventorius“ instrumentas, tinkantis matuoti santuokinio gyvenimo (partnerystės) kokybę (Flowers, Olson 1993; Flowers, Olson 1989). Pasitenkinimo santuoka skalė yra daugiamatė skalė, jungianti įvairius poros vidinio gyvenimo ir jos santykių su išore aspektus. Ji jungia partnerio as-

menybės vertinimą, komunikacijos ypatumus, subjektyvų vaidmenų pasiskirstymo vertinimą, konfliktų sprendimo strategijas, finansinių sprendimų priėmimo pobūdį, seksualinius santykius, vaikų auginimo rūpesčius, laisvalaikio praleidimą, santykius su draugais ir giminėmis.

Sociologinis empirinis tyrimas atliktas 2004 m. liepos mėn., kaip dalis mokslo projekto „ES plėtra ir įtaka moterų padėčiai Lietuvoje“ (*EU Enlargement and Its Commitment to Women in Lithuania*), kurį koordinavo VDU Sociologijos katedra, vadovaujant dr. J. Reingardienei¹.

„Jo“ ir „jos“ santuoka: Lietuvos atvejis

Aštuntajame XX a. dešimtmetyje JAV sociologė Jessie Bernard sukūrė metaforą, kuri iki šių dienų lydi šeimos ir lyčių studijas. Ji teigė, jog kiekvienoje santuokoje egzistuoja dvi – moters ir vyro santuokos, o taip pat kad „jo“ santuoka yra teikianti daugiau naudos nei „jos“ (Bernard 1972). J. Bernard, analizuodama lyčių padėtį šeimoje, turėjo mintyse faktą, jog moterys ir vyrai kuria santuoką pagal skirtingus lūkesčius, bei tai, kad moters lūkesčiai mažiau pasiteisina nei vyro, tad „jos“ santuoka turi susitaikyti su didesniais nuostoliais ir nusivylimais. Dėsninga, jog esant šiai padėčiai moterys, kaip rodo užsienio šalių tyrimai, išreiškia mažesnę pasitenkinimą tarpusavio santykiais ir santuoka apskritai (Twenge, Campbell, Forset 2003; 574, Steil 1997; 34-41). Šioje straipsnio dalyje panagrinėsime kaip skiriasi moterų ir vyrų tarpusavio santykių vertinimas Lietuvos šeimose.

Žmonos ir sugyventinės Lietuvoje negatyviau nei vyrai ar sugyventiniai vertina visus tarpusavio santykių aspektus: tiek išreiškiančius poros vidinio gyvenimo aspektus (intymumas, komunikacijos pobūdis, vaidmenys, seksualiniai ryšiai), tiek ir išorinius tarpusavio santykių aspektus (laisvalaikis). (Žr. 1 lentelę.) Labiausiai mo-

¹ Reprezentatyvi sociologinė viešosios nuomonės apklausa atlikta 2004 m. liepos mėn.; apklausta 500 Lietuvos gyventojų (nuo 15 iki 74 metų); respondentai tyrimui atrinkti naudojant daugiapakopę atsitiktinę atranką. Lauko darbus atliko „TNS Gallup“. Projekto bendradarbiai: dr. J. Reingardienė, M. Jankauskaitė, dr. A. Tereškinas, dr. A. Zdanevičius ir straipsnio autorė.

1 lentelė. Tarpusavio santykių vertinimas pagal sutuoktinių/sugyventinių lytį.

	moterys	vyrų	moterų ir vyrų vertinimo skirtumai
Mes puikiai suprantame vienas kitą*	75%	85%	-10
Man nepatinka sutuoktinio(-ės)/partnerio(-ės) charakteris ir įpročiai	25%	16%	-9
Esu patenkintas(-a) kaip mes skirstomės namų ruošos darbus ir pareigas*	66%	78%	-12
Sutuoktinis(-ė)/partneris(-ė) puikiai supranta ir užjaučia mane, nepriklausomai nuo mano nuotaikos*	58%	78%	-20
Mūsų tarpusavio santykiai klostosi sėkmingai*	69%	86%	-17
Esu patenkinta(-a) tuo, kaip sprendžiame konfliktus*	54%	68%	-13
Nesu patenkinta(-a) tuo, kaip mes priimame finansinius sprendimus (pvz. kaip leisti pinigus, ką pirkti ir pan.)	32%	25%	7
Aš turiu poreikių, kurie visiškai nepatenkinami mūsų santykiuose	27%	19%	8
Man labai patinka kaip mes kartu leidžiame laisvalaikį*	59%	82%	23
Esu patenkinta(-as) mūsų seksualiniais santykiais	71%	81%	9
Man nepatinka kaip mes skirstomės vaikų auklėjimo ir priežiūros darbus*	25%	15%	10
Niekada nesigailėjau, kad apsisprendžiau gyventi su savo partneriu *	66%	85%	-19

„**“ žymi reikšmingą koreliacinę ryšį tarp kintamojo ir lyties (reikšmingumo lygmuo 0,01), Pearsonso koreliacijos koeficientas. Lentelėje pateiktos grupuotos moterų ir vyrų atsakymų „visiškai sutinku“ ir „sutinku“ reikšmės.

terys nepatenkintos tuo, kaip leidžiamas laisvalaikis, jos taipogi mano, kad iš sutuoktinio gautina per mažai emocinės paramos („partneris puikiai mane supranta ir užjaučia, nepriklausomai nuo mano nuotaikos“), dažniau nei vyrai gailisi sukūrusios porą ir linkusios bendrai tarpusavio santykius vertinti neigiamai. Moterys kritiškiau nei vyrai vertina tai, kaip skirstomasi namų ruošos darbais, vaikų auklėjimo ir priežiūros rūpesčiais. Akivaizdu, kad egzistuoja trys partnerystės sritys, kuriose šeimoje gyvenančių moterų ir vyrų vertinimai ypač prasilenkia, t. y. intymumas (kaip savitarpio supratimas bei kitų emocinių ir psichologinių poreikių tenkinimas), praktinių užduočių pasiskirstymas (buitis ir vaikai) bei rekreacinė veikla. Moterys mažiau nei vyrai patenkintos padėtimi kiekvienoje iš šių trijų šeimos gyvenimo sričių. Įdomu tai, jog statistiškai nereikšmingi skirtumai yra tarp moterų ir vyrų galios šeimoje pasiskirstymo vertinimų: nepasitenkinimas finansinių ir kitų sprendimų priėmimo būdu yra bemaž vienodas tarp moterų ir vyrų.

Siekiant atlikti labiau agreguotą analizę, buvo pasitelktas klasterinės analizės metodas, kuris leido išskirti dvi gyventojų grupes, skirtingai vertinančias įvairius poros tarpusavio santykių aspektus: praktinius ir globos vaidmenis (namų ruošą ir vaikai), galios santykius (finansinių sprendimų priėmimas), intymumą ir komunikaciją, partnerio asmenybę, rekreacinę veiklą ir seksualinius santykius (žr. „Priedus“, 1 lent.). Pirmajai grupei priklauso pozityviau, o antrajai negatyviau vertinantys tarpusavio santykius. Kitaip tariant šios grupės jungia *patenkintus* ir *nepatenkintus* partnerystėje žmones.

Pasitenkinimas tarpusavio santykiais labiausiai priklauso nuo lyties ($r=0.3$, reikšmingumo lygmuo 0,01). Tarp patenkintųjų tarpusavio santykiais vyrai sudaro 60 proc., o moterys 40 proc., kai tuo tarpu tarp nepatenkintųjų moterų yra net tris kartus daugiau nei vyrų (žr. 1 pav.). Pasitenkinimas partnerystėje statistiškai nepriklauso nei nuo respondentų amžiaus, vaikų skaičiaus, išsilavinimo, gyvenamosios vietos ar pajamų, asmens

pirminės šeimos patirties, t.y. fakto, ar tėvų šeima buvo pilna, ar išsiskyrusi.

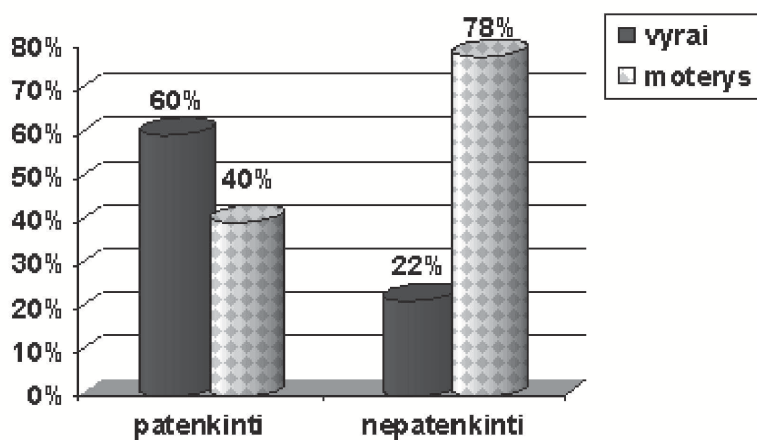
Faktas, jog subjektyvus partnerystės vertinimas nėra susijęs su respondentų amžiumi ir turimų vaikų skaičiumi kelia abejonių dėl vieno šeimos studijose įsitvirtinusio argumento pritaikymo galimybių Lietuvoje. Dauguma studijų, skirtų pasitenkinimo partnerystėje tyrimui, teigia, kad pasitenkinimas santuokiniu gyvenimu yra aukštas bendro gyvenimo pradžioje, vėliau labai sumažėja, o vyresniame amžiuje, šeimai išgyvenant „tuščio lizdo“ stadiją, vėl išauga (Collins, Coltrane 1995; Cherlin 1996). Pasak šių teorijų, „tuščio lizdo“ stadijoje partneriams nebetenka atlikti tėvų–augintojų vaidmens, jie daugiau laiko gali skirti rekreacinei veiklai, tarpusavio santykiuose išauga intymumo lygis.

Pasitenkinimo dinamika vakarietiškoje literatūroje siejama su trejopos kilmės veiksniais: šeimos gyvenimo ciklais ir jiems būdingais vaidmenų, šeimos struktūros pokyčiais bei socialinių psichologinių procesų šeimoje ypatumais (VanLaningham, Johnson, Amato 2001). Vaidmenų ir struktūrinių šeimos pokyčiai pasireiškia atsiradus vaikams, kai sutuoktiniams tenka didesnis vaidmenų krūvis, jį lydintis sociopsichologinis stresas. Užsienio šalių tyrimai rodo, kad turintys vaikų partneriai mažiau patenkinti partnerystėje nei tie, kurie neturi vaikų, o pasitenkinimas iš-

auga, kai vaikai palieka tėvų namus (White, Edwards 1990).

Mažėjančiam pasitenkinimui partnerystėje įtakos turi ir socialiniai psichologiniai procesai. Santuokos pradžioje partneriai kelia ypač aukštus ir nepamatuotus lūkesčius, o vėliau būna priversti derinti juos su realybe, dėl to išgyvena nusivylimą. Dar kiti mokslininkai prie individualių psichologinių veiksmų priskiria tarpusavio santykių rutinizaciją, kai bėgant laikui tarpusavio santykiai tampa rutina, jie nekelia tokių stiprių psichologinių ir fiziologinių reakcijų kaip pradiniais santykių etapais. Tokia situacija, pasak šių teoretikų, žmonėms kelia nusivylimą, auga nepasitenkinimas santykiais (VanLaningham, Johnson, Amato 2001).

Lietuvos šeimose, kaip rodo tyrimo duomenys, įtakos pasitenkinimui santykiais neturi nei šeiminis struktūrinis, nei socialinis psichologinis veiksnys. Pasitenkinimas tarpusavio santykiais nepriklauso nuo vaikų skaičiaus bei informantų amžiaus, kuris gali būti interpretuojamas kaip netiesioginė santuokos trukmės charakteristika (tyrime nebuvo tiesioginių klausimų apie santuokos trukmę). Tačiau, atrodo, kad vakarietiškoje socialinėse šeimos teorijose įsitvirtinę teiginiai apie šeimos ciklą ir pasitenkinimo santuoka sąryšius negali būti mechaniškai perkelti analizuojant Lietuvos situaciją.

1 pav. Patenkintieji ir nepatenkintieji santykiais pagal lytį

Aptariant struktūrinės kilmės veiksnius galime spėti, jog jų nepritaikomumą lemia skirtingas socialinis ekonominis kontekstas, modeliuojantis šeimos gyvenimą ir jo vidinę raidą. Galime manyti, kad pasitenkinimas santuoka Lietuvoje yra susijęs ne su vidiniais šeiminių gyvenimo ypatumais, bet labiau formuojamas platesnių sociologinės kilmės veiksnių. Vienas įtakingiausių veiksnių, kaip rodo tyrimo duomenys, yra socialinė lyties struktūra, turinti lemiamos įtakos subjektyviems partnerystės vertinimams. Lytis reikšmingiau nei kiti struktūriniai požymiai (klasė, amžius, šeimos struktūra) formuoja partnerystės vertinimus. Lyties apibrėžta socialinė patirtis lemia pasitenkinimą ar nepasitenkinimą tarpusavio santykiais. Jaunos ar senos, daugiau ar mažiau išsilavinusios, mažiau ar daugiau vaikų turinčios moterys yra mažiau patenkintos savo partneryste nei vyrai.

Dominuojančią lyties įtaką partnerystės kokybės vertinimams galima aiškinti pasitelkiant keltą argumentų. Pirmiausia galime kalbėti apie kultūroje giliai įsišaknijusią privačios ir viešos srities segregaciją pagal lytį. Kultūra santuoką paverčia fizine, emocine ir socialine moters tapatumo bei jos simbolinio statuso kūrimo vieta, tad santuokinio gyvenimo sėkmė moterims tampa jų asmeninės vertės matu. Dėl šios priežasties moterys kelia aukštesnius lūkesčius santuokai, tad, suprantama, kad jų nusivylimas susidūrus su tikrove būna skaudesnis ir labiau atsispindi subjektyviuose santuokinio gyvenimo kokybės vertinimuose.

Antrasis argumentas, susijęs su lyčių vaidmenų šeimoje asimetrija, t.y. normine tikrove, priskiriančia moteriai daugiau šeiminių užduočių ir įtraukiančia ją į daugiau „duodančios“ bei mažiau „gaunančios“ padėtį. Lietuva yra viena iš ES šalių lyderių pagal moterų turinčių vaikų iki 12 metų užimtumą. 79 proc. tokių moterų Lietuvoje dirba ir pagal šiuos rodiklius; tik šiek tiek atsilieka nuo Slovėnijos bei Danijos (*Reconciling Work and Family* 2005). Tačiau aktyvus dalyvavimas darbo rinkoje neatleidžia moterų nuo „antrosios pamainos“ (Hochschild 1984) darbų,

kuriuos tenka nudirbti grįžus namo. Lietuvoje, kaip ir kitose vakarietiškos visuomenės, dirbančios moterys namų ūkio darbams sugaišta žymiai daugiau laiko nei vyrai (*Laiko panaudojimo tyrimai* 2004). Moterys, kaip rodo tyrimai, paprastai šeimoje atlieka ir emocinį darbą. Jos guodžia, išklauso, pataria, emociškai remia, užglaisto nesklandumus (Purvanekienė, Purvanekas 2000; Maslauskaitė 2004).

Dar vienas didesnę moterų nepasitenkinimą partneryste sąlygojančių veiksnių gali būti vyrų deklaruojamų egalitarinių vertybių bei tradicinio elgesio neatitikimas (Rabin, Shapira-Berman 1997). Vakaruose per praėjusius kelerius, o Lietuvoje – trumpiau nei per du dešimtmečius, įvyko kultūrinė slinktis labiau simetriško lyčių vaidmenų šeimoje scenarijaus link. Visuomenėje cirkuliuojančios diskursyvos reikšmės, siejamos su privačiuoju gyvenimu, pasikeitė ir pamažėl valosi nuo atvirų patriarchalumo ženklų. Tačiau, augant pritarimui egalitarinėms nuostatoms, realus vaidmenų pasiskirstymas beveik nesikeičia (Purvanekienė, Purvanekas 2001; Stankūnienė ir kt. 2003). Ši dvideidė socialinė tikrovė, kultūros ir veiksmo atotrūkis gali didinti moterų patiriamą lūkesčių ir tikrovės neatitikimą bei stiprinti jų nepasitenkinimą partneryste.

Taigi Lietuvos visuomenėje pagrįstai galime kalbėti apie *dvi vienoje* sugyvenančias santuokas. „Jo“ santuoka yra kokybiškesnė, „jos“ santuokai stinga intymumo, bendro laisvalaikio ir darbų dalijimosi. Lytis, kitaip nei klasė, šeimos struktūra, šeimos gyvenimo ciklas, turi didžiausios įtakos nulemiant partnerystės vertinimus.

Pasitenkinimas santykiais ir šeimos gyvenimo kokybė

Pasitenkinimas partneryste persmelkia daugelį šeiminių gyvenimo sričių ir, suprantama, atsispindi šeimos gyvenimo kokybėje. Šioje straipsnio dalyje aptarsime, kaip pasitenkinimas santykiais susijęs su partnerių emociniu artumu, poros konfliktiškumu ir praktinių vaidmenų modeliu.

2 lentelė. Pasitenkinimas santykiais ir emocinės paramos šaltinis

Kai būna sunku, kai ieškau supratimo ir paguodos dažniausiai kreipiuosi	<i>Patenkinti santykiais</i>	<i>Nepatenkinti santykiais</i>
į draugus*	21%	36%
į sutuoktinį(-ę)/partnerę(-į)*	72%	25%
artimus gimines*	17%	35%

*ryšys statistikai reikšmingas esant 0,01 reikšmingumo lygmeniui

Emocinis artumas

Emocinis partnerių artumas Lietuvos šeimose tiesiogiai susijęs su pasitenkinimu tarpusavio santykiais. Nepatenkintieji partnerystėje emocinės paramos linkę ieškoti už santuokos, ir, priešingai, pozityviai partnerystę vertinantys asmenys emocinės paramos dažniausiai kreipiasi į savo sutuoktinį ar partnerį (žr. 2 lentelę). 72 proc. patenkintų emocinės paramos kreipiasi į savo sutuoktinį, kai tuo tarpu taip daro tik 25 proc. negatyviai tarpusavio santykius vertinančių žmonių. Kompensuodami šeimoje prarastą emocinį artumą, paramos jie dažniau ieško už šeimos ribų: beveik du kartus dažniau nei patenkinti partnerystėje emocinės pagalbos kreipiasi į artimus gimines ir draugus. Tad, šeimai neatliekant psichologinių funkcijų, sustiprėja išorinio socialinio tinklo svarba, giminių ir draugų teikiama psichologinė parama.

Svarbu, kad net ir neigiamai tarpusavio santykius vertintiems vyrams jų žmonos dažniau išlieka psichologinės paramos teikėjos, nei žmonoms vyrai. Apie 40 proc. tarpusavio santykiais nepatenkintų vyrų nurodo, jog emocinės pagalbos jie kreipiasi į žmonas, kai tuo tarpu taip daro tik 20 proc. nepatenkintų savo tarpusavio santykiais moterų. Savo ruožtu pozityviai tarpusavio santykius vertinantys vyrai ir moterys emocinės paramos į savo sutuoktinį(-ę)/partnerį(-ę) kreipiasi gana dažnai (atitinkamai 71 proc. vyrų ir 75 proc. moterų). Vadinasi, nepatenkintos part-

neryste moterys sugeba emocinės paramos rasti už šeimos ribų, jos užmezga artimus ryšius su draugais ir giminėmis, kai tuo tarpu nepatenkinti partnerystėje vyrai neturi kuo kompensuoti prarastų partnerystės ryšių ir dažniau išlieka psichologiškai priklausomi nuo žmonių. Netekę šeimos, kaip psichologinio ramsčio, jie yra labiau pažeidžiami nei moterys.

Konfliktai ir jų valdymo strategijos

Tarpusavio santykių kokybė susijusi ir su konfliktų dažnumu poros gyvenime, tačiau prieš pradėdant detaliau nagrinėti šį ryšį, glaustai aptarkime dažniausias Lietuvos šeimų nesutarimų priežastis. Konfliktai Lietuvos šeimose dažniausiai įsiziėbia dėl alkoholio vartojimo (42 proc.²), ūkio darbų pasiskirstymo (41 proc.), pinigų (41 proc.), vaikų auklėjimo (35 proc.), ryšių su draugais ir giminaičiais (35 proc.). Toks konfliktų priežasčių išsidėstymas atkartoja jau klasikinio tapusį, vadovėlinių šeiminių nesutarimų priežasčių sąrašą.

Moterys ir vyrai nesutarimų dažnumą statistiškai skirtingai įvertina tik trimis šeiminių gyvenimo klausimais: dėl namų ruošos, dėl vaikų auklėjimo ir dėl alkoholio vartojimo. Moterys daugiau nei vyrai fiksuoja konfliktus, kylančius dėl vaikų auklėjimo, o ypač dėl alkoholio vartojimo. Tai rodo, kad dėl šių priežasčių kylantys nesutarimai joms yra subjektyviai reikšmingesni. Kitaip nei vyrai moterys rečiau fiksuoja konfliktus,

² „Dažniausia“ šiuo atveju apjungia atsakymų variantus „labai dažnai“, „dažnai“

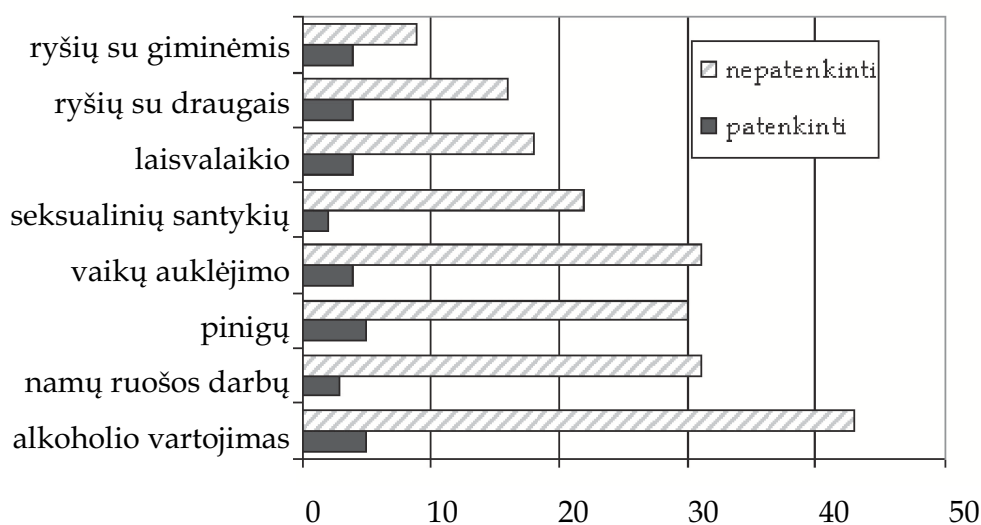
3 lentelė. Konfliktų priežasčių ir dažnumo vertinimas pagal lytį

		Vyrai	Moterys
Dėl namų ruošos darbų	niekada	24%	35%
	retai, kartais	71%	54%
	dažnai	6%	11%
Dėl vaikų auklėjimo	niekada	40%	36%
	retai, kartais	55%	50%
	dažnai	5%	14%
Dėl alkoholio vartojimo	niekada	39%	35%
	retai, kartais	55%	46%
	dažnai	6%	19%

kurie kyla dėl namų ruošos darbų: jos dažniau nei vyrai sako, kad dėl šių priežasčių konfliktų nekyla arba jie kyla retai. Šis faktas gali liudyti, jog būti namų šeimininkėmis, dirbti profesionaliame darbe ir „antrąją pamainą“ namuose Lietuvos moterims yra taip įprasta, kad dėl to nekyla nesutarimų arba tokius nesutarimus jos nepriskiria konfliktų kategorijai. Kita vertus, faktas, jog vyrai labiau nei moterys fiksuoja konfliktus dėl namų ruošos darbų gali liudyti apie besikeičiantį vyriško vaidmens supratimą, kai iš vyro šeimoje jau reikalaujama prisidėti prie praktinės globos.

Suprantama, kad nepatenkinti partnerystėje dažniau konfliktuoja: stebimas stiprus koreliacinis ryšys tarp tarpusavio santykių vertinimo ir kiekvienos iš minėtų konflikto priežasčių (žr. 2 pav.). Nepatenkinti partnerystėje nurodo kiek skirtingą konfliktų eiliškumą nei apskritai visi gyventojai. Neigiamai vertinantys tarpusavio santykius dažniausia konfliktų priežastimi nurodo alkoholio vartojimą, o retesnėmis priežastimis įvardija vaidmenų (namų ruošos ir vaikų priežiūros darbų pasiskirstymas) ir galios (pinigų paskirstymas) konfliktus. Skiriasi nepatenkintųjų partnerystėje mo-

Labai dažnai ir dažnai per praėjusius 12 mėn. aš ir partneris(-ė) pykomės dėl...

2 pav. Konfliktiškumas ir patenkinimas tarpusavio santykiais

terų ir vyrų nurodomos konfliktų priežastys: moterys konfliktuoja dėl šeimos vidinio gyvenimo dalykų (vaidmenys, galia, alkoholio vartojimas), o vyrai – dėl šeimos santykių su išore (laisvalaikis, santykiai su draugais ir giminėmis).

Pasitenkinimas partnerystėje ir konfliktų valdymo stilius yra abipusiškai susiję šeiminių gyvenimo dalykai. Kaip rodo užsienio šalių tyrimai, gebėjimas konstruktyviai spręsti porai išskylančius nesutarimus prisideda prie tarpusavio santykių gerinimo, partnerių bendradarbiavimo, pozityvesnio santykių vertinimo. Destruktyvus konfliktų valdymas skatina manipuliaciją, siekimą dominuoti, konkurenciją, rigidiškumą, partnerio žeminimą, komunikacinę degradavimą (Greeff, Bruyne 2000; 322). Lietuvoje, kaip rodo tyrimas, taip pat pasitvirtina ryšys tarp pasitenkinimo santykiais ir konfliktų valdymo stiliaus. Nepatenkinti partnerystėje dažniau taiko destruktivias konfliktų valdymo strategijas nei tie, kurie savo tarpusavio santykius vertina pozityviai. 42 proc. nepatenkintųjų partnerystėje „dažnai“ konfliktus sprendžia rinkdamiesi rungtyniavimo strategiją („karštai ginčijuosi ar šaukiu“), kai tuo tarpu šitaip elgiasi tik 14 proc. pozityviai tarpusavio santykius vertinančiųjų. Nepasitenkinimas tarpusavio santykiais susijęs ir su kraštutinai destruktiviu konflikto valdymu – smurtu. 28 proc. negatyviai vertinančių partnerystę nurodė „kartais“ arba „itin retai“ konfliktus sprendžiant smurtaudami, kai tuo tarpu tarp patenkintųjų tarpusavio santykiais tokių yra 19 proc. Tačiau, atsižvelgiant į tai, jog smurtas yra socialiai sankcionuojamas, tikėtina, jog šie atsakymai neatspindi realios konfliktiškų porų situacijos.

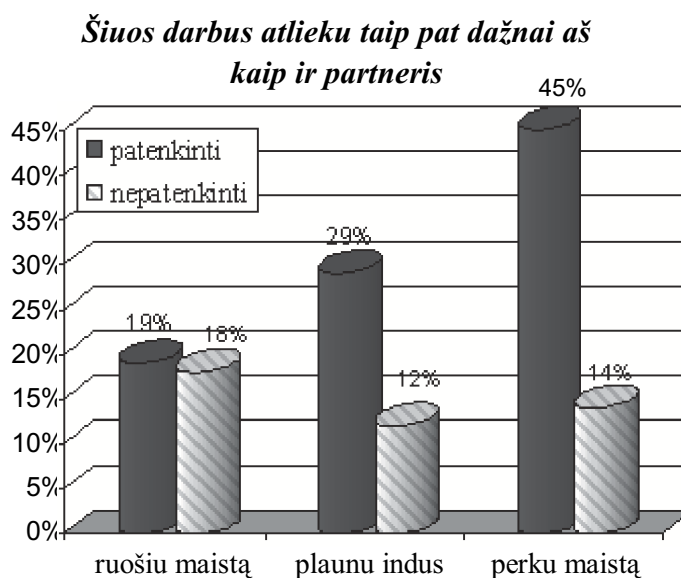
Spėjimą, jog nepatenkinti tarpusavio santykiais dažniau susiduria su smurtu, liudija ir kai kurie netiesioginiai faktai. Nepatenkintieji partnerystėje smurtą prieš moteris Lietuvos šeimose dažniau vertina kaip labai paplitusį reiškinį. Tikėtina, jog smurtą patiriantys nedarnių porų žmonės bendrąjį situacijos visuomenėje vertinimą socialiai konstruoja atsižvelgdami į savo kasdienę patirtį. 47 proc. nepatenkintųjų partnerystėje tei-

gia, jog smurtas prieš moteris Lietuvos šeimose yra labai paplitęs, kai tuo tarpu šią nuomonę palaiko 29 proc. patenkintųjų tarpusavio santykiais. Netiesioginis dažnesnių smurtingų santykių tarp nepatenkintųjų partnerystėje požymis gali būti ir šios grupės nurodomos smurto šeimoje priežastys. Žmonės, negatyviai vertinantys tarpusavio santykius, rečiau nei patenkinti linkę natūralizuoti smurtą ir teigti, kad smurto šeimoje priežastis yra „provokuojantis moters elgesys“. Su tokia nuomone sutinka 77 proc. patenkintųjų partnerystėje ir 64 proc. nepatenkintųjų. Tad tikėtina, kad asmeniškai susiduriantys su smurtu linkę atmesti smurto natūralizaciją, kylantią iš patriarchybės lyties suvokimo schemų.

Pasitenkinimas partnerystėje ir vaidmenų pasiskirstymas šeimoje

Pozityvus tarpusavio santykių vertinimas turi įtakos poros vaidmenų modeliui. Kokybiškesnių tarpusavio santykių poros labiau simetriškai pasiskirsto namų ruošos darbus. Patenkinti partnerystėje atitinkamai du ar net tris kartus dažniau dalyvauja atliekant tokius kasdienes namų ūkio darbus kaip indų plovimas ar maisto pirkimas, tačiau beveik vienodai dažnai (kaip ir nepatenkinti) ruošia maistą (žr. 3 pav.).

Kokybiškos partnerystės porų moterims rečiau tenka prisiimti visišką atsakomybę už kasdienes namų ūkio darbus nei nekokybiškos partnerystės porų moterims. 66 proc. teigiamai vertinančių santykius moterų teigia visada arba dažniausiai plaunančios indus, kai tuo tarpu šiuos darbus taip pat dažnai tenka atlikti 87 proc. nepatenkintųjų partnerystėje moterų. 53 proc. patenkintųjų moterų dažniausiai arba visada perka šeimai maisto produktus, o tarp negatyviai santykius vertinančių šias užduotis atlieka 72 proc. moterų. Suprantama, jog patenkinti tarpusavio santykiais vyrai dažniau dalyvauja atliekant kasdienes namų ruošos darbus nei nepatenkinti partnerystėje vyrai. Pavyzdžiui, pirmojo tipo grupėje 47 proc. vyrų sakosi taip pat dažnai, kaip ir partneris, perką maisto produktus, o tarp nepaten-

3 pav. Vaidmenų modelis ir pasitenkinimas partnerystėje

kintųjų šis rodiklis yra du kartus mažesnis (23 proc.).

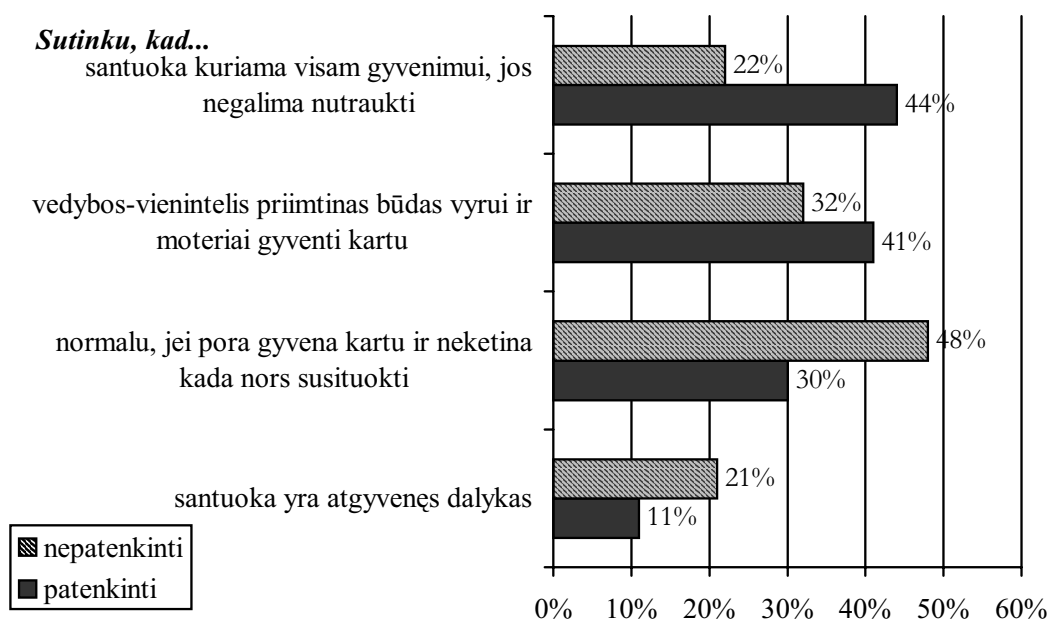
Taigi pasitenkinimas partnerystėje turi įtakos porai atsisakant lyties vaidmenų specializacija paremto santykių modelio. Kokybiška partnerystė susijusi su moters–šeimininkės vaidmens transformacija ir realia vaidmenų simetrija šeimoje. Tad emocinių ryšių kokybė ir bendras pasitenkinimas gyvenimu poroje yra reikšmingas veiksnys, prisidedantis prie lyčių lygybės privačiame gyvenime. Į tai būtina atsižvelgti nagrinėjant ne tik socialinių lyčių kontraktą, bet ir šeimą, jos demografinę ir sociologinę raidą. Kaip rodo užsienio šalių tyrimai, visuomenėse, kuriose dauguma moterų užimtos darbo rinkoje, lygė privičiame gyvenime yra svarbi ne tik kaip kintamasis, modeliuojantis bendrąją lyčių padėtį, bet ir kaip veiksnys, lemiantis prokreacinę elgesį (McDonald 2000; 5-8; McDonald 2002; 428), šeimos stabilumą ir skyrybų riziką mažėjimą (Schoen, Astorine, Rothert 2002; 658). Vadinasi, partnerystės šeimoje kokybė turi ne tik individualias, bet ir socialines pasekmes, modeliuojančias visuomenės demografinį veidą ir socialines privičiojo bei viešojo gyvenimo institucijas.

Tarpusavio santykių kokybė ir partnerystės formos

Pozityvus partnerystės vertinimas ir, kaip galima spėti, teigiama gyvenimo poroje patirtis, turi įtakos žmonių nuostatoms dėl partnerystės formos. Patenkintieji tarpusavio santykiais asmenys linkę remti institucinę, santuoka paremtą partnerystės formą, tuo tarpu turintieji neigiamo gyvenimo poroje patirtį dažniau pasisako už alternatyvias gyvenimo kartu formas, negatyviau vertina santuoką.

Nepatenkinti tarpusavio santykiais du kartus dažniau nei patenkintieji prieštarauja nuomonei, jog santuokos negalima nutraukti, tad netiesiogiai pozityviau vertina skyrybas (žr. 4 pav.). Kitaip nei turintys laimingos partnerystės patirtį žmonės, jie pozityviau vertina kohabitacijas ir iškelia ją kaip alternatyvą santuokai. Atsižvelgiant į tai, suprantama, kad jie dažniau pasisako prieš santuokos hegemoniją privičiame gyvenime: santuoka jiems nėra vienintelis būdas moteriai ir vyrui būti kartu, ji dažniau vertinama kaip istorinė atgyvena.

Nepasitenkinimo partnerystėje ir institucinio šeimos kūrimo būdo atmetimo sąryšį nesunku pa-

4 pav. Pasitenkinimas santykiais ir partnerystės formų vertinimai

aiškinti pasitelkiant racionaliojo pasirinkimo teoriją. Ji teigia, jog socialiniai veikėjai savo veiksmus orientuoja apskaičiuodami gautą naudą bei nuostolius, kuriuos patiria ištraukę į socialinius santykius. Nauda ir nuostoliai suvokiami plačiąja prasme, įtraukiant socialinį ir psichologinį matmenį. Tad suprantama, jog privataus gyvenimo deinstitucionalizacijai pritaria tie, kurie iš santuokos negauna socialinės ir psichologinės naudos, atitinkančios partnerystei keliamus lūkesčius. Nepatenkinę savo poreikių instituciniu keliu kurtoje šeimoje, jie atsigręžia į alternatyvias gyvenimo kartu formas ir linkę tikėti, kad santykių formos kaita pakeis ir santykių turinį. Tad kohabitacija yra realus ar potencialus nepatenkintųjų ir nusivylusių partnerystės kokybe pasirinkimas. Aišku, jog žymiai dažniau tai yra moterys, kurios tarp nepatenkintų partnerystėje sudaro daugumą. Jos pasisako prieš nusistovėjusią socialinę privačiojo gyvenimo tvarką, reglamentuojančią partnerystės formą. Ši pozicija nulemta asmeninės patirties, nes būtent moterys dažniau nukentia nuo šioje tvarkoje užkoduotų prieštarų,

įtampų, nelygybių, paminančių jų partnerystės lūkesčius. Tad, galima manyti, kad nepatenkintieji ir nusivylę yra potencialūs tylios privačiojo gyvenimo revoliucijos dalyviai ar bendrininkai.

Apibendrinimai

Šiuo straipsniu siekta įvertinti tarpusavio santykių (partnerystės) kokybę Lietuvos šeimose bei aptarti jos įtaką kai kurioms šeiminių gyvenimo sritims. Tarpusavio santykių kokybė buvo matuota adaptavus „Pasitenkinimo partnerystėje skalę“ (EMS), o šeimos gyvenimo analizė sutelkta į partnerių emocinio artumo, poros konfliktiškumo, vaidmenų modelio bei vertybinių nuostatų dėl partnerystės formos tyrimą.

Su partneriu gyvenančios Lietuvos moterys yra mažiau patenkintos partnerystės kokybe nei vyrai. Jos negatyviau vertina visus tarpusavio santykių aspektus: intymumą, vaidmenų pasiskirstymą, rekreacinę veiklą, galios santykius. Atsižvelgiant į tai, jog viena iš pagrindinių kultūroje įkūnytų individualaus gyvenimo vertybių yra sėkmingi tarpusavio santykiai, galima teigti, kad mo-

terys yra ta visuomenės dalis, kuri savo gyvenime šios vertybės dažniau nerealizuoja. Kultūra ir socialinė struktūra moteris skirtingai paskirsto privačiosios ir viešosios srities atžvilgiu, o tai tampa pagrindiniu barjeru joms realizuojant kokybiškos partnerystės tikslą. Visuomenė, kurioje privatumas feminizuotas, o dalyvavimas viešosios srities institucijose moterims jau atvertas, pasmerkia dirbančias moteris puoselėti per aukštus sėkmingo šeiminių gyvenimo lūkesčius bei prisimti per sunkias praktines bei emocines užduotis. Vienoje biografijoje sudėtinga suderinti konkurencingą darbuotoją ir altruistišką žmoną bei mamą; ir jei privatus gyvenimas bei jo rūpesčiai nepadalinti tarp partnerių, moterys patiria nepasitenkinimą ir nusivylimą santykiais.

Pasitenkinimas partneryste yra glaudžiai susijęs su partnerių emociniu artumu, poros konfliktiškumo laipsniu ir praktiniu vaidmenų modeliu. Laimingi sutuoktiniai yra emociškai artimesni, jie rečiau konfliktuoja, geba konstruktyviai spręsti iškilusių nesutarimų ir simetriškiau dalijasi praktinius namų ūkio darbus. Partnerystėje nepatenkintieji emocinės paramos priversti ieškoti už šeimos, jų šeiminių gyvenimas lydimas dažnesnių konfliktų ir nekonstruktyvaus bei, tikėtina, smurtingo elgesio, jie išlaiko simetrišką, pagal lytį specializuotą, vaidmenų modelį.

Svarbu, jog nepatenkinti santykiais vyrai deklaruoja didesnę emocinį artumą su savo partne-

rėmis nei tai daro moterys. Vadinasi, net ir nekokybiškuose santykiuose moterys vyrams išlieka emocinės paramos teikėjos. Todėl galime spėti, kad vyrai mūsų visuomenėje yra labiau pažeidžiami išyrant santykiams, nes nesugeba prarasto emocinio artumo kompensuoti užmegzdami artimus ryšius su išoriniu socialiniu tinklu (draugais, giminėmis) bei išlieka emociškai priklausomi nuo žmonos paramos.

Nepasitenkinimas partnerystės kokybe skatina žmones abejoti ir socialiai normine partnerystės forma. Nusivylę tarpusavio santykiais linkę aktyviau remti kohabitacijas bei abejoti santuokos pagrindu kuriamos šeimos būtinybe ir privalumais.

Taigi nors Lietuvos visuomenę ir vienija tikėjimas, kad šeima yra „užuovėja beširdiškame šiuolaikiniame pasaulyje“, ją skaido galimybės šią užuovėją susikurti. Daugiau moterų nei vyrų subjektyviai pripažįsta, kad tokios galimybės neturi. Ši situacija turi toli siekiančias socialines pasekmes. Privatumas turi įtakos viešojo gyvenimo kokybei: lyčių socialiniam kontraktui, visuomenės demografinėi būklei, visuomenės narių psichologinei ir socialinei gerovei. Todėl ateityje tiriant šeimą ir socialinę lyčių padėtį būtina atsižvelgti ne tik į privačiosios srities santykių formą, bet ir į jų turinį. Tokia perspektyva gali suteikti vertingų žinių ir išvalgų ne tik apmąstant problemas, bet ir ieškant politinių jų sprendimo būdų.

LITERATŪRA:

Bernard, Jessie. 1972. *The Future of Marriage*. New York: Bantam.

Chelrin, Andrew. 1996. *Public and Private Families*. McGraw Hill.

Collins, Randall, Scot, Clotrane. 1995. *Sociology of Marriage and the Family: Gender, Love, and Property*. Nelson-Hall.

Flowers J. Blaine, Olson H. David. 1993. "ENRICH Marital Satisfaction Scale: A Brief Research and Clinical Tool", *Journal of Family Psychology* 7 (2): 176-185.

Flowers J. Blaine, Olson H. David. 1989. "ENRICH Marital Inventory: A Discriminant Validity and Cross-Validity Assessment", *Journal of Marital and Family Therapy* 15 (1): 65-79.

Giddens, Anthony. 1992. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.

Greeff, Abraham, De Bruyne, Tanya. 2000. "Conflict Management Style and Marital Satisfaction", *Journal of Sex and Marital Therapy* 26: 321-334.

Hochschild, Arlie. 1989. *The Second Shift*. New York: Viking Press.

Laiko panaudojimo tyrimai. 2004. Lietuvos statistikos departamentas, www.sti.lt

Maslauskaitė, Aušra. 2004. "Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje", *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 3: 39-52.

McDonal, Peter. 2000. "Gender Equity, Social Institutions and the Future of Fertility", *Journal of Population Research*, 17 (1): 1-16.

McDonald, Peter. 2002. "Sustaining Fertility through Public Policy: The Range of Options", *Population* 57 (3): 417-445.

Purvaneckas Andrius, Purvaneckienė, Giedrė. 2001. *Moteris Lietuvos visuomenėje*. Vilnius: Danielius.

Rabin, Blaire, Shapira-Berman, Ofrit. 1997. "Egalitarianism and Marital Happiness: Israeli Wives and Husbands on a Collision Course?", *The American Journal of Family Therapy* 25 (4): 319-330.

Reconciling Work and Family Life in the EU25 in 2003. 2005. *Eurostat News Release*, 49/2005.

Schoen, Robert, Astone Nan Marie, Rothert Brenda, Standish, Nicola, Kim, Young. 2002. "Women's Employment, Marital Happiness, and Divorce", *Social Forces*, 81 (2):643-662.

Shelton, Beth Anne, John, Daphne. 1996. "The Division of Household Labor", *Annual Review of Sociology*, 22: 299-322.

Stankūnienė, Vlada, Jonkarytė, Aiva, Mikulionienė, Sarmitė, Mitrikas, Algimantas, Maslauskaitė, Aušra. 2003. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: STI.

Steil, Janice. 1997. *Marital Equality: Its Relationship to the Well-being of Husbands and Wives*. Thousand Oaks: Sage.

Stekens, Daphne, Kiger, Gary, Riley, Pamela. 2001. "Working Hard nad Hardly Working: Domestic Labor and Marital Satisfaction Among Dual-Earner Couples", *Journal of Marriage and Family*, 36 (2): 514-531.

Thompson, Linda, Walker J. Alexis. 1989. "Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work, and Parenthood". *Journal of the Marriage and the Family*. 51: 845-871.

Twenge, Jean M., Campbell, W. Keith, Foster, A.Craig. 2003. "Parenthood and Marital Satisfaction: A Meta-Analytic Review", *Journal of Marriage and Family* 65 (3): 574 -92.

VanLaningham, Jody, Johnson, R. David, Amato, Paul. 2001. "Marital Happiness, Marital Duration, and the U-Shaped Curve:Evidence form Five-Wave Panel Study", *Social Forces*, 78(4): 1313-1341.

Warner, Robert. 1986. "Alternative Strategies for Measuring Household Division on Labor: A Comparison", *Journal of Family Issues* 7: 179-195.

White, Lynn, Edwards, John. 1990. "Emptying the Nest and Parental Well-Being", *American Sociological Review* 55: 235-42.

Zimmerman, S. Toni, Haddock A. Shelley. 2003. "Intimate Partnership: Foundation to the Successful Balance of Family and Work", *The American Journal of Family Therapy*, 31:107-124.

Priedas

1 lentelė. Poros tarpusavio santykių kokybės klasterių pasukti centrai

	klasteris I	klasteris II
Esu patenkintas(-a) kaip mes skirstomės namų ruošos darbus ir pareigas	1,19	2,08
Man nepatinka kaip mes skirstomės vaikų auklėjimo ir priežiūros darbus	2,28	1,89
Nesu patenkinta(-a) tuo, kaip mes priimame finansinius sprendimus (pvz. kaip leisti pinigus, ką pirkti ir pan.)	2,25	1,98
Sutuoktinis(-ė)/partneris(-ė) puikiai supranta ir užjaučia mane, nepriklausomai nuo mano nuotaikos	1,17	2,38
Aš turiu poreikių, kurie visiškai nepatenkinami mūsų santykiuose	2,35	1,95
Mes puikiai suprantame vienas kitą	1,06	1,95
Nesu patenkinta(-as) tuo kaip mes bendraujame (išsakome savo nuomonės, jausmus ir pan.)	2,42	1,82
Esu patenkinta(-a) tuo, kaip sprendžiame konfliktus	1,34	2,26
Mūsų tarpusavio santykiai klostosi sėkmingai	1,08	2,12
Man nepatinka sutuoktinio(-ės)/partnerio(-ės) charakteris ir įpročiai	2,43	1,66
Esu patenkinta(-as) mūsų seksualiniais santykiais	1,15	1,85
Man labai patinka kaip mes kartu leidžiame laisvalaikį	1,24	2,12
Niekada nesigailėjau, kad apsisprendžiau gyventi su savo partneriu	1,14	1,98
	N	59

Prieš pasukimą klasterių centrai galėjo įgyti reikšmes nuo 1 iki 3, kai 1 grupuotoje vertinimų skalėje apjungė „visiškai sutinku“ ir „sutinku“, 2- „nei taip, nei ne“, o 3-„nesutinku“, „visiškai nesutinku“.

SUMMARY

MARITAL QUALITY IN LITHUANIAN FAMILIES

This article is dedicated to the exploration of marital quality in the Lithuanian families and based on the analysis of the sociological survey data (N=500). Marital quality is measured with the *Marital Satisfaction (EMS)* scale. The article examines the effect of marital quality on the emotional cohesion, conflict level, conflict management style, role sharing in the domestic work and attitudes toward the partnership formation patterns.

Married or cohabiting women in Lithuanian socie-

ty are more dissatisfied with the marital quality than men are. Gender is the strongest factor, which predicts marital quality. Testing other variables, i.e. class, age, family structure or family background proved no significant connection with the marital quality. Marital quality positively affects the emotional cohesion of partners, reduces the conflict level and leads to the symmetrical role sharing in the couple. Higher levels of satisfaction with marital life are bound with the positive attitudes toward the institutional partnership formation patterns.

Įteikta 2005 05 20

Pateikta spaudai 2005 06 28

Saltoniškių 58,
Socialinių tyrimų institutas,
Demografinių tyrimų centras,
Vilnius